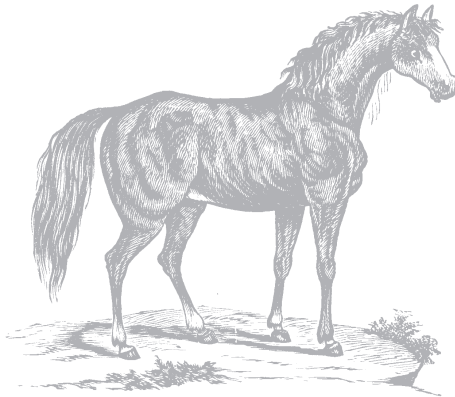

EDYTA KONCEWICZ-DZIDUCH

ŚWIAT ZWIERZĄT W JĘZYKU I KULTURZE

STUDIUM PORÓWNAWCZE POLSKICH I CHORWACKICH
FRAZEOLOGIZMÓW ANIMALISTYCZNYCH

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu Ignatianum w Krakowie

KRAKÓW 2025

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	7
ROZDZIAŁ 1: ZARYS BADAŃ W ZAKRESIE FRAZEOLOGII NA GRUNCIE POLSKIM I CHORWACKIM – KONCEPCJE, DYSKUSJE, ZAINTERESOWANIA	17
1.1. Badania frazeologiczne w Polsce	18
1.2. Badania frazeologiczne w Chorwacji	24
1.3. Miejsce frazeologii animalistycznej oraz badań nad zwierzętami w kulturze i języku w pracach językoznawców polskich i chorwackich	28
1.4. Językowy obraz świata we frazeologii	37
1.5. Frazeologiczny obraz świata	41
ROZDZIAŁ 2: KLASYFIKACJA NAUKOWA I KATEGORYZACJA NATURALNA ŚWIATA ZWIERZĄT ORAZ JEJ ZWIĄZEK Z JĘZYKOWYM OBRAZEM ŚWIATA PRZYRODY OŻYWIONEJ	47
2.1. Początki i rozwój naukowej klasyfikacji świata przyrody ożywionej	47
2.2. Klasyfikacja naukowa a kategoryzacja naturalna	51
2.3. Zastosowanie kategoryzacji naturalnej do badania frazeologizmów animalistycznych w języku polskim i chorwackim	56
2.4. Nazwy zwierząt jako określenia człowieka. Antropocentryczny charakter leksyki zwierzęcej	60
ROZDZIAŁ 3: ZWIERZĘTA WE FRAZEOLOGII POLSKIEJ I CHORWACKIEJ – KOMPARATYSTYCZNA ANALIZA JĘZYKOWO-KULTUROWA	69
3.1. Rola hiperonimu w analizie lingwistyczno-kulturowej frazeologizmów	70
3.2. Kategoryzacja i charakterystyka semantyczno-kulturowa frazeologizmów animalistycznych w języku polskim i chorwackim	77
3.2.1. Ssaki	77
3.2.1.1. Ssaki domowe towarzyszące człowiekowi: pies, kot; (chorw.) pas, mačka	80
3.2.1.2. Ssaki domowe hodowlane	88
3.2.1.3. Ssaki dzikie	100

3.2.2. Ptaki	118
3.2.2.1. Ptactwo domowe: drób; (chorw.) perad	123
3.2.2.2. Ptaki dziko żyjące w pobliżu człowieka	127
3.2.2.3. Ptaki dzikie, żyjące z dala od człowieka, ptaki drapieżne	133
3.2.2.4. Ptaki egzotyczne	134
3.2.3. Ryby	135
3.2.4. Gady, płazy, skorupiaki, mięczaki	142
3.2.4.1. Gady	144
3.2.4.2. Płazy	147
3.2.4.3. Skorupiaki i mięczaki	149
3.2.5. Owady	151
3.2.5.1. Owady latające	159
3.2.5.2. Owady nie latające	164
3.3. Typologia i ekwiwalencja międzyjęzykowa frazeologizmów z określeniem animalistycznym	169
3.3.1. Porównania frazeologiczne z elementem animalistycznym	171
3.3.2. Ekwiwalencja we frazeologii i jej rodzaje	173
3.3.2.1. Ekwiwalencja pełna	176
3.3.2.2. Ekwiwalencja funkcjonalna	180
3.4. Relacje człowiek – zwierzę w świetle animalistycznej frazeologii polskiej i chorwackiej – podsumowanie	183
ZAKOŃCZENIE	199
SŁOWNIK POLSKICH FRAZEOLGIZMÓW Z NAZWAMI ZWIERZĄT	203
HRVATSKI FRAZEMI SA NAZIVOM ŽIVOTINJA	231
WYKAZ SKRÓTOW I KWALIFIKATORÓW	267
BIBLIOGRAFIA	269
INDEKS OSÓB	283
SUMMARY	287

WPROWADZENIE

*Więc naprzód pójdzie dobry pies a potem świnia albo osioł
wśród czarnych traw wydepczą ścieżkę a po niej przemknie
pierwszy człowiek który żelazną ręką zduśi na szklanym czole
kroplę strachu.*

Naprzód pies, Zbigniew Herbert¹

Świat zwierząt należy do często podejmowanych zagadnień dawnych i współczesnych badań w różnych dziedzinach nauk, od biologicznych, po obszary humanistyki: filozofię, psychologię, kulturoznawstwo, językoznawstwo i literaturoznawstwo. Zwierzęta, w pierwotnych formach, w świetle badań z zakresu paleobiologii i antropozoologii, pojawiły się na Ziemi wcześniej niż człowiek, jednak zawsze, w mniej lub bardziej bezpośredni sposób, w życiu człowieka były obecne, choć na przestrzeni wieków te kontakty podlegały przemianom (Chaberek 2022: 28). Tradycje antyczne, judeochrześcijańskie, a także filozofia nowożytna, zwłaszcza kartezjanizm, oddzieliły od siebie barierą kulturową dwa światy: ludzi i zwierząt, jako sfery kultury i natury. Obecnie granice między nimi ulegają coraz większemu zatarciu. Zwierzęta stały się ważnym elementem, uczestnikiem świata kultury, w którym zresztą zawsze w różnych formach miały swój udział, ale obecnie ich pozycja ewoluuje. Zaczęto dostrzegać ważność „braci mniejszych”, zwierzęta podlegają ochronie prawnej – zwłaszcza gatunki zagrożone wyginięciem oraz zwierzęta towarzyszące i domowe, które są traktowane jak istoty czujące; przeszły drogę od bycia elementem inwentarza, mitycznym „innym”, do statusu domownika, niemal członka rodziny, o czym świadczą określenia: *milusińscy*²,

¹ Fragment początkowy wiersza Zbigniewa Herberta *Naprzód pies* ze zbioru *Studium przedmiotu* (1995: 49).

² Określenie: *milusińscy* słowniki języka polskiego odnoszą do dzieci, co Katarzyna Kłosińska uważa za relikw PRL, kiedy ta nazwa pod adresem dzieci była nadużywana. Obecnie częściej nazywane są tak zwierzęta domowe, zwłaszcza psy i koty: „Zmiana ta wpisuje się w ogólną tendencję mówienia o zwierzętach domowych jak o dzieciach” (por. <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Nasi-milu-sincsy;21682.html>, dostęp: 10.03.2025).

czworonożni domownicy; (ang.) *pets*; (chorw.) *kućni ljubimci*. Nazwy te odnoszą się zazwyczaj do ssaków domowych, tzw. zwierząt towarzyszących: psów, kotów, królików, niektórych ptaków (papugi, kanarki), znacznie rzadziej gadów, zwłaszcza egzotycznych (żółwie, kameleony, jaszczurki, węże). Szczególny status zwierzęta uzyskały w świetle prawa. Pierwszy artykuł obowiązującej *Ustawy o ochronie zwierząt*³ głosi: „Zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą. Człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę” (Dz.U. 1997, nr 111, poz. 723 i 723).

Każdy element działań człowieka związany jest z kontaktem ze światem natury, w tym w dużej mierze ze zwierzętami. Na przestrzeni wieków wiele z nich pełniło role służebne wobec ludzi, jako zwierzęta pociągowe, gospodarskie (konie, osły, woły, wielbłądy, słonie), niektóre z tych funkcji zachowały obecnie już tylko charakter kulturowy, reliktowy. Prawie zanikło wykorzystywanie zwierząt do prac polowych, zwłaszcza w krajach wysoko rozwiniętych, choć konie nadal używane są w celach zaprzęgowych, często jako atrakcja turystyczna, nie bez protestów obrońców praw zwierząt. Newralgicznym tematem pozostaje fakt przemysłowego chowu zwierząt w celach konsumpcyjnych, co w pewnym sensie wydaje się nieuniknione w wysoko rozwiniętych krajach świata (mięso jest składnikiem żywienia, nie tylko ludzi, ale wielu gatunków zwierząt); zwierzęta jako element natury są częścią łańcucha pokarmowego, zwłaszcza niższe gatunki. Pojawia się aspekt etycznego traktowania zwierząt, niezadawania im niepotrzebnego cierpienia, oraz tzw. „podwójnych standardów” w podejściu do zwierząt: podział na gatunki lepsze i gorsze, a co się z tym wiąże – ich podmiotowość i przedmiotowość. Dotyczy to zwłaszcza zwierząt niebezpiecznych, szkodliwych czy nieużytecznych z punktu widzenia dobra człowieka (wilki, jadowite gady, muchy, komary, insekty). Z nimi związane są najgorsze konotacje i mimo ochrony gatunkowej, np. wilka, niedźwiedzia, z powodu nadmiernej eksterminacji, ich szczególny status często wywołuje niejednoznaczne oceny. Widać w świecie zwierząt rozwarstwienie gatunkowe, którego skutkiem jest zróżnicowanie oceny etycznej, powodowane użytecznością zwierząt, np. uśmiercenie pszczoł a tępienie much, komarów, którym przypisuje się cechę uciążliwości, natręctwa, czego doskonałym obrazem jest frazeologia.

Ostatnie dwudziestolecie XX wieku i pierwsze XXI wieku zostały naznaczone perspektywą postantropocentryzmu, charakteryzującą się przełamywaniem barier między światem ludzi (kultury) a natury (między innymi, zwierząt) – na korzyść tej drugiej sfery. Pierwiastki natury były i są przynależne

³ *Ustawa o ochronie zwierząt* w Polsce została uchwalona przez Sejm RP 21 sierpnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 111, poz. 723 i 724).

człowiekowi, gdyż jest jej częścią, ale zaczęto coraz częściej dostrzegać pewien porządek, harmonię, elementy kultury w świecie zwierząt. One same również były obecne w sferze kulturowej działalności człowieka, w różnej formie, często nieprzynoszącej ludzkości chluby – jako element ludyczny, rozrywki (cyrk, walki gladiatorów, ogrody zoologiczne, pokazy i wystawy) oraz jako inspiracja artystyczna w sztuce i literaturze, metaforyczne, alegoryczne odzwierciedlenie cech i zachowań ludzkich; a obecnie stają się nadmiernie wykorzystywanym tematem współczesnych mediów masowych (kinematografia, telewizja, internet).

Pozytywnym aspektem zwrotu w stronę natury jest fakt, że świat fauny poddawany jest szerokiej eksploracji naukowej, nie tylko od strony biologicznej, fizjologii, ale również socjologii, kultury, jako element życia społeczności na przestrzeni dziejów. Wiąże się to z rozwojem nauk filozoficzno-przyrodniczych jak etologia (gr. *ēthos* 'zwyczaj, obyczaj', *lógos* 'słowo, nauka'), która zajmuje się badaniem szeroko pojętych mechanizmów funkcjonowania zwierząt, bodźców, popędów, motywacji oraz stosunków i zasad panujących w tym świecie, jak: rytualne zachowania, opieka nad potomstwem, komunikacja, wędrówki, a także proces uczenia się zwierząt. Zbliżona jest więc do nauk antropologicznych, powiązana z innymi dziedzinami: zoologią, ekologią, antropologią kulturową, socjobiologią, behawiorystyką, semiotyką. W Polsce badania z zakresu etologii są prowadzone od początku XX wieku: od 1918 roku w Instytucie Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego w Warszawie, od 1926 w Zakładzie Zoopsychologii i Etologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, a po II wojnie światowej również w Instytucie Ekologii PAN, w SGGW, na Uniwersytecie Łódzkim, Uniwersytecie Wrocławskim i w Akademii Medycznej w Warszawie (*Encyklopedia PWN*).

Obraz świata fauny to zagadnienie często podejmowane w pracach lingwistycznych, zwłaszcza z zakresu onomastyki, etnolingwistyki, semiotyki, lingwokulturologii, a w każdym tym aspekcie badań mogą znaleźć zastosowanie odtwarzalne, ustalone tradycją użytkowania jednostki języka, jakimi są frazeologizmy, przysłowia, powiedzenia, skrzydlate słowa. Podejmując tematykę zwierząt w języku i relacji językowo-kulturowych związanych ze światem fauny, warto zwrócić uwagę na definiowanie pojęcia *zwierzę*, czemu poświęcono jeden z podrozdziałów niniejszej pracy. Dariusz Gzyra – filozof, antropozoolog, publicysta i działacz społeczny na rzecz zwierząt, powołując się na autorytet naukowy Ryszarda Tokarskiego, stwierdził, że mamy pewien problem z definicją: czym/ kim? jest zwierzę:

Właściwie nie ma jednej, uniwersalnie przyjętej definicji zwierzęcia. Jak pisze Ryszard Tokarski, za słowem *zwierzę* kryją się różne obrazy. Język potoczny, którego funkcja polega raczej na ułatwieniu funkcjonowania

człowieka w codziennym życiu [...] będzie dawał odmienną, uproszczoną wizję świata. Tokarski zauważa, że potocznie nie tylko owady nie są postrzegane jako zwierzęta (*trudne do zaakceptowania byłyby wypowiedzi o zwierzętach zapylających kwiaty*), ale nawet ryby (*zwierzęta pływające w rzece kojarzyłyby się nie z rybami, lecz z czworonogami pokonującymi rzekę wplaw*). Więcej: nawet ptaki wymykają się czasem potocznej językowej kategorii zwierzęta, bo przecież *opowiadanie o zwierzętach wijących gniazda na drzewach nie byłoby rozpoznawane jako tekst o ptakach* (Tokarski 2002: 13; Gzyra 2014: 14).

Dlatego problem opisu i klasyfikacji przedstawicieli świata zwierząt, oceny etycznej, konotacji z nimi związanych jest złożony i wymaga szerszego rozpatrywania, na różnych płaszczyznach.

Niniejsze opracowanie skupia się na konotacjach językowych i kulturowych związanych z przedstawicielami świata zwierząt w świetle materiału frazeologicznego języka polskiego i chorwackiego. Celem pracy jest analiza danych frazeologicznych ustalonych w języku, zamieszczonych w słownikach frazeologicznych języka polskiego i chorwackiego powstałych w XX i XXI wieku, oraz porównanie zakresów znaczeniowych, konotacji językowych związków frazeologicznych zawierających nazwę zwierzęcia (w ujęciu nauk zoologicznych – jako przedstawiciela królestwa zwierząt). W pracy brano pod uwagę zasadniczo tylko ustalone jednostki frazeologiczne o charakterze zwrotów i wyrażeń, bez uwzględniania paremii, z wyjątkiem nielicznych przykładów przysłów i powiedzeń, odnotowanych w wykorzystywanych w pracy źródłach leksykograficznych, np. *dzieci i ryby głosu nie mają; pokorne ciele dwie matki sse*; (chorw.) *umiljato janje dvije ovce sisa*. Opracowanie nie rości sobie pretensji do stworzenia kompletnych językowo-kulturowych portretów reprezentantów świata fauny w ujęciu etnolingwistycznym⁴, gdyż jest to bardzo rozległe pole badawcze; skoncentrowano się na porównawczym badaniu w języku polskim i chorwackim związków frazeologicznych zawierających nazwę zwierzęcia, np.: *pies, krowa, wróbel, mucha*; (chorw.) *pas, krava, vrabac, muha*; formy pochodne od tych nazw – przymiotniki: *psi, pasji*; deminutywy: *piesek; mušica*. W tym celu dokonano podziału bogatego materiału językowego (ogółem 1322 przykłady frazeologizmów – 600 polskich, 722 chorwackie) na kategorie odpowiadające gromadom systematycznym świata zwierząt:

⁴ Portrety językowo-kulturowe przedstawicieli świata zwierząt w perspektywie JOS (językowego obrazu świata) tworzone są przez zespół opracowujący *Słownik stereotypów i symboli ludowych* w lubelskim ośrodku naukowym UMCS. Zwierzętom poświęcony będzie tom III, składający się z 6 zeszytów: 1 – *Zwierzęta domowe* (2024); 2 – *Zwierzęta i ptactwo domowe*; 3 – *Zwierzęta dzikie*; 4 – *Ptaki*; 5 – *Ryby, płazy, gady*; 6 – *Owady* (SSiSL 2024: 8).

ssaki, ptaki, ryby, gady, płazy, skorupiaki, mięczaki i owady, dokonując w ich obrębie dalszych, szczegółowych podziałów. Źródłem ekscerpcji materiału językowego były współczesne słowniki języka polskiego i chorwackiego. Dla materiału polskiego słowniki frazeologiczne: Stanisława Skorupki *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (1967–1968), Piotra Müldnera-Nieckowskiego *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* (2003), Piotra Flicińskiego *Współczesny słownik frazeologiczny* (2012). Definicje słownikowe zaczerpnięte zostały ze słowników języka polskiego: Mirosława Bańki *Inny słownik języka polskiego* oraz elektronicznego *Wielkiego słownika języka polskiego PAN* (<http://wsjp.pl/>). Przykłady chorwackie wyekscerpowano z kilku słowników frazeologicznych: Josipa Matešicia *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1982), Anticy Menac, Nedy Pintarić *Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik* (1986), Anticy Menac, Željki Fink Arsovski, Roberta Venturina *Hrvatski frazeološki rječnik* (2003), Anticy Menac, Željki Fink Arsovski, Roberta Venturina *Hrvatski frazeološki rječnik* (2014) oraz *Rječnika hrvatskih animalističkih frazema* (Vidović Bolt i in. 2017). Eksplicacje znaczeń leksemów bazowych pochodzą ze słowników współczesnego języka chorwackiego: Vladimira Anicia *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (2003) i *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika* (2015).

Warstwa frazeologiczna rejestruje wycinek pozajęzykowej rzeczywistości, istotny z punktu użytkownika języka, stąd też obraz językowo-kulturowy zwierzęcia może być niepełny, niemniej zazwyczaj zawiera wiele istotnych informacji o roli danego zwierzęcia w życiu danej społeczności, relacjach z otoczeniem, cechach, zachowaniu, postrzeganych z perspektywy człowieka i często do niego odnoszonych. Anna Pajdzińska zwróciła uwagę na przydatność warstwy frazeologicznej w odtwarzaniu językowego obrazu świata:

W badaniach językowego obrazu świata szczególna rola przypada frazeologizmom, co z jednej strony, jest pochodną ich właściwości semantyczno-formalnych, z drugiej – miejsca tych jednostek wśród innych jednostek językowych. Wiele związków ma wyrazistą strukturę, składnię wewnętrzną i zewnętrzną, metaforyczną lub metonimiczną motywację. Wszystko to może pomóc w dotarciu do sądów o świecie utrwalonych w języku (Pajdzińska 2010: 87).

Inspiracją do podjęcia tego tematu były wcześniejsze badania w obszarze frazeologii animalistycznej, zwłaszcza w obrębie języka polskiego i chorwackiego; w niniejszym opracowaniu rozumianej w węższym znaczeniu, jako analiza związków frazeologicznych zawierających nazwę zwierzęcia. Należy podkreślić, że jedynym zwartym opracowaniem porównawczym frazeologii odzwierzęcej w obu językach jest monografia Ivany Vidović Bolt *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji* (2011), poświęcona frazeologizmom

z nazwami zwierząt domowych (ssaków i ptaków). Brak natomiast całościowego opracowania frazeologizmów animalistycznych w aspekcie porównawczym polsko-chorwackim na polskim gruncie językowym, choć należy zauważyć, że powstało kilka artykułów poświęconych tej tematyce (Vidović Bolt 2008, 2020; Vidović Bolt, Szerszunowicz 2014; Koncewicz-Dziduch 2012, 2014b, 2015, 2020). Duże znaczenie ma monografia Agnieszki Spagińskiej-Pruszk *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej* (2003), ze względu na porównanie trzech języków, niemniej praca tylko w części i pod pewnym określonym kątem (intelekt) podejmuje zagadnienie frazeologizmów animalistycznych. Inne prace, które miały znaczący wpływ na podjęcie się opracowania tematyki animalistycznej we frazeologii obu języków, to wydane w Chorwacji: monografia Branki Barčot *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija* (2017) oraz *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema* (RAF; Vidović Bolt i in. 2017). Pierwsza z nich ukazuje konceptualizację wybranych przedstawicieli dzikich zwierząt w świetle danych językowych i kulturowych trzech języków: chorwackiego, rosyjskiego i niemieckiego, uzupełniając niejako wcześniejszy obraz fauny oddany przez Ivanę Vidović Bolt o portrety dzikich zwierząt w ujęciu lingwokulturowym. Autorka jednak, zgodnie z założeniami metodologicznymi, tylko w pewnym stopniu bierze pod uwagę frazeologizmy, koncentrując się głównie na szeroko pojętych współczesnych konotacjach i asocjacjach językowych związanych z konceptualizacją wybranych przedstawicieli dzikich zwierząt. *Słownik animalistycznych frazeologizmów chorwackich*, unikatowy leksykon tematyczny w Słowiańszczyźnie, pozwolił na całościowe spojrzenie na materiał chorwackiej frazeologii animalistycznej (szerzej rozumianej: oprócz nazw zwierząt, bazami związków frazeologicznych są także nazwy części ciała i terminologia związana z życiem zwierząt), skonfrontowanie współczesnego stanu tej frazeologii z materiałem starszym i potocznym, nawet o zabarwieniu wulgarnym, nierzadkim w tej grupie związków. Słownik umożliwił opracowanie i zestawienie porównawcze chorwackiego materiału frazeologizmów animalistycznych z zawartością wcześniej wydanych słowników frazeologicznych języka chorwackiego, a nawet chorwacko-serbskiego (Matešić 1982; Menac, Pintarić 1986) oraz konfrontację z zasobami polskiej frazeologii animalistycznej, obejmującymi też starszy materiał językowy ze słownika Stanisława Skorupki. Pełny wykaz zebranych i poddanych analizie frazeologizmów z nazwą zwierzęcia w języku polskim i chorwackim zamieszczony został w formie słowników w końcowej części monografii, z adnotacją wskazującą źródło leksykograficzne.

Opracowanie podzielone zostało na trzy bloki tematyczne o różnej objętości, skoncentrowane wokół trzech zagadnień problemowych: teoria i praktyka frazeologiczna; kategoryzacja w języku i jej odniesienia do świata fauny

i frazeologii animalistycznej; porównawcza analiza związków frazeologicznych z nazwami zwierząt, według przyjętej w pracy kategoryzacji, oraz zagadnienie ekwiwalencji językowej.

W I części: *Zarys badań w zakresie frazeologii na gruncie polskim i chorwackim – koncepcje, dyskusje, zainteresowania* – o charakterze teoretycznym, nawiązano skrótowo do tradycji i rozwoju badań frazeologicznych w Polsce i Chorwacji, przybliżono różne koncepcje dotyczące przedmiotu badań frazeologii i zainteresowania badawcze w obu krajach, kwestie i spory terminologiczne. Zwrócono uwagę na wielotorowość badań tej, niemającej zbyt długiej tradycji, dyscypliny językoznawstwa, szczególną uwagę poświęcając tematyce animalistycznej nie tylko we frazeologii, ale także jako przedmiotowi zainteresowania studiów nad zwierzętami: *animal studies*, w Chorwacji określanymi jako *kulturna zoologija / kulturna animalistika*. Podkreślono znaczenie badań frazeologii zwierzęcej w kontekście badań frazeologicznych, gdyż jest to jeden z najchętniej podejmowanych obszarów tematycznych, obok frazeologii somatycznej i roślinnej. Przypomniano opublikowane do tej pory prace w dziedzinie frazeologii animalistycznej, w zakresie języka polskiego oraz komparatywne, dotyczące różnych przedstawicieli świata zwierząt. W polskich pracach frazeologicznych dominuje zainteresowanie portretami zwierząt domowych, ptaków, owadów, aspekt komparatystyczny dotyczy często języków słowiańskich, z dominacją języka rosyjskiego. Podobna sytuacja ma miejsce w badaniach frazeologii animalistycznej w Chorwacji, co nie dziwi, gdyż to właśnie rusycyści przeszczepili koncepcje frazeologiczne na rodzimy grunt i nadal stanowią silną grupę naukowców rozwijających tę dziedzinę językoznawstwa. W części teoretycznej podjęto również zagadnienie językowego obrazu świata (JOS) i wzajemnych relacji z frazeologią, która stanowi jego ważny element. Przypomniano, rozwijaną zwłaszcza w środowisku rosyjskich badaczy frazeologii, koncepcję frazeologicznego obrazu świata (FOS), jako równorzędnej, autonomicznej płaszczyzny w stosunku do JOS, oraz różne podejścia polskich badaczy do tego zjawiska.

Kolejny blok zagadnień, zawarty w II części pracy: *Klasyfikacja naukowa i kategoryzacja naturalna świata zwierząt oraz jej związek z językowym obrazem świata przyrody ożywionej* kieruje w stronę historii badań nad światem zwierząt, tworzenia podstaw taksonomii, przypominając twórców podwalin klasyfikacji naukowej świata fauny. Poruszono zagadnienie relacji między klasyfikacją naukową a kategoryzacją naturalną, która znajduje zastosowanie w badaniach językowego obrazu świata zwierząt oraz tworzeniu ich portretów językowo-kulturowych. Obraz zwierząt we frazeologii wynika z potocznego widzenia i oceny świata, a kategoryzacja naturalna pozostaje z nim w ścisłym związku. W tej części pracy przedstawiono i uzasadniono wybór przyjętej

w badaniu kategoryzacji przedstawicieli świata zwierząt, mającej charakter zstępujący, poczynając od nazwy gromady, poprzez nazwy gatunkowe zwierząt odzwierciedlonych we frazeologii obu języków. Tu warto zwrócić uwagę, że nie wszyscy przedstawiciele świata fauny w równym stopniu mają swój udział w tworzeniu związków frazeologicznych, co wielokrotnie będzie podkreślane w trakcie analizy materiału badawczego. Zwrócono także uwagę na ważny aspekt, pozostający w związku z frazeologią zoonimiczną, mianowicie zastosowanie nazw zwierząt / inwektyw zwierzęcych jako określeń człowieka, co niejako kieruje w stronę zjawiska antropocentryzmu frazeologii animalistycznej. Wskazano, że inwektywy zwierzęce często pozostają w związku semantycznym z frazeologizmami tworzonymi z nazwami zwierząt.

Najobszerniejsza, III część monografii obejmuje zagadnienia ściśle związane z analizą zebranego materiału frazeologii animalistycznej według przyjętych wcześniej kryteriów klasyfikacyjnych – podziału na kategorie odpowiadające gromadom zwierząt: ssaki, ptaki, ryby, gady, płazy skorupiaki, mięczaki, owady. W obrębie tych kategorii dokonano kolejnych podziałów, kierując się kategoryzacją naturalną, związaną z postrzeganiem zwierząt przez człowieka, potocznym widzeniem świata. Duże znaczenie w przyjętej kategoryzacji ma aspekt socjalny – stopień oddalenia od człowieka, co przekłada się na ocenę zwierzęcia, jego frazeologiczny portret, ale ma też wpływ na wymiar ilościowy charakteryzowanych jednostek językowych. Zazwyczaj nazwy zwierząt pozostających w bezpośredniej bliskości człowieka mają większy udział we frazeologii. W niektórych przypadkach zastosowano inne kryteria dystynktywne dla danej gromady, np. w przypadku owadów był to podział na owady latające i nietlające, ssaków dzikich – podział na roślinożerne, drapieżne i padlinożerne. Dystans socjalny znajduje też odzwierciedlenie w wymiarze jakościowym, gdyż zazwyczaj zwierzęta najbliższe człowiekowi, oswojone, wykorzystywane do pracy, hodowlane, mają w przeważającej mierze negatywne konotacje we frazeologii.

W tej części zwrócono uwagę na rolę hiperonimów w lingwistyczno-kulturowej analizie frazeologizmów animalistycznych, gdyż w wielu przypadkach warunkują one nacechowanie znaczeniowe całej kategorii, np. *zwierzę* – jako opozycja do człowieka, nosiciel cech takich jak: agresja, okrucieństwo, kierowanie się instynktem, brak zasad moralnych; *ptak* – wolność, patrzenie na świat z perspektywy, beztroska; *ryba* – środowisko wodne, pływanie, milczenie, zimnokrwistość – tu znaczna koncentracja na nazwie hiperonimicznej we frazeologii (wielość przykładów); *gad* – podłość, kierowanie się niskimi instynktami; *robak* – dokuczliwość, natrętność, niszczenie, itp.

Ważnym zagadnieniem, jeśli chodzi o komparatystykę międzyjęzykową, jest ekwiwalencja oraz jej stopień w odniesieniu do badanych obszarów języków.

W pracy dokonano podziału na ekwiwalenty pełne (w aspekcie przekładowym) oraz ekwiwalenty funkcjonalne, inaczej: paralelne (Szerszunowicz, Vidović Bolt 2014: 203) oraz zbadano stopień wzajemnego pokrywania się znaczeń frazeologizmów animalistycznych w języku polskim i chorwackim. Znaczną część materiału badawczego stanowią frazeologizmy porównawcze / komparatywne, zwane też porównaniami frazeologicznymi, dotyczy to obu języków, z niewielką przewagą przykładów chorwackich. Elementem porównywanym jest zazwyczaj człowiek do określonego zwierzęcia, jego cechy fizycznej: *silny jak byk*; psychicznej, zachowania: *tvrdoglav kao magarac*; czy też cechy domniemanej, przypisywanej zwierzęciu: *biedny jak mysz kościelna*. W grupie porównań frazeologicznych zauważalny jest znaczny stopień ekwiwalencji znaczeniowej w obu językach.

W analizie językowo-kulturowej związków frazeologicznych z nazwą zwierzęcia w języku polskim i chorwackim szczególny akcent położono na rolę konotacji znaczeniowej w ocenie przedstawicieli świata fauny; zwrócono uwagę na konotacje typowe oraz izolowane wśród przedstawicieli danej gromady zwierząt. Zjawiska, które leżą u podstaw postrzegania i wartościowania zwierząt, mają źródło w procesach myślowych człowieka w odniesieniu do świata fauny, czyli antropomorfizacji i zoomorfizacji. Należy to mieć na uwadze, przystępując do badania frazeologizmów animalistycznych. Dominuje postawa antropocentryczna, człowiek wartościuje zwierzęta według własnych kryteriów, co uwidacznia się w podejściu do ich oceny we frazeologii: perceptywnym (skupienie na cechach fizycznych zwierzęcia); aksjologicznym (ocena w kategoriach dobra i zła; dominacja ocen negatywnych); pragmatycznym (sytuacje, stany obrazowane przez dany frazeologizm).

Warto zauważyć dynamikę przemian we frazeologii odzwierzęcej; zwraca uwagę archaiczność treści niektórych zwrotów i wyrażeń: *chodźć jak wół koło apteki*; *ośle uszy*, także o proveniencji biblijnej: *rzucić perły przed wieprze*; *koziół ofiarny*, co skutkuje małą ich znajomością i zanikaniem w języku. Ale istnieją też odwrotne tendencje – tworzenie nowych połączeń frazeologicznych, których źródłem są głównie przekazy medialne: *krewni i znajomi królika*; *mieć motylki w brzuchu*; (chorw.) *modni maćak*. Niektóre, szczególnie krzywdzące dla zwierząt jednostki frazeologiczne, są usuwane z języka z powodów etycznych, powodowanych troską o dobrostan zwierząt i nieeskalowanie przemocy wobec nich za pomocą języka, np. *zbić jak psa*; *zdychać jak pies pod płotem*; (chorw.) *vući se kao prebijena mačka*.

Frazeologia animalistyczna stanowi bogaty i zróżnicowany obszar języka. Z jednej strony, kultywuje dawne relacje człowiek – zwierzę, z drugiej – podlega rozwojowi, obrazując przemiany roli i miejsca zwierząt w świecie ludzi i natury. Zmienia się nasz stosunek do zwierząt, powstają akty prawne,

zachodzą przemiany świadomościowe mające na celu poprawę traktowania „braci mniejszych”, co znajduje też pośrednio odzwierciedlenie w warstwie językowej.